

LA REPRESENTACIÓ POLÍTICA A LA DEMARCACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA. EL DISTRICTE ELECTORAL DE MANRESA-TERRASSA-SABADELL (1882-1896)

Gemma Rubí

Introducció

No hi ha dubte que la demarcació provincial de Barcelona fou, en l'Espanya de la Restauració, una "illa" política que mereixeria un estudi monogràfic que encara resta pendent de fer.¹ Una anàlisi d'aquest "oasi" ens revelaria que aquesta zona geogràfica, com el conjunt de Catalunya, no seria gaire representativa de l'habitual funcionament de la política a bona part dels districtes rurals que prioritàriament conformaven l'Estat espanyol en aquella època. En canvi, l'anàlisi de la dinàmica política i electoral d'aquests districtes i ciutats sí que és rellevant a l'hora d'estudiar la política a la Catalunya de la Restauració. Tant pel seu pes demogràfic i per la importància econòmica com per la malla de ciutats industrials de caire mitjà que la configuraven i que generaven totes elles una vigorosa vida política, alhora que eren motors econòmics. Segons el cens de població del 1887, la demarcació provincial de Barcelona tenia 902.970 habitants, dels quals 362.394 vivien a Barcelona. La resta d'habitants (540.576), és a dir, un 59,86%, residien a les ciutats i els municipis dels seus respectius partits judicials. En conjunt, representaven el 46,19% de la població catalana.²

Les úniques ciutats d'aquesta demarcació que varen ser capaces d'obtenir la creació d'una cambra de comerç i d'indústria, i que al mateix temps han tingut i tenen encara una caixa d'estalvis pròpia, van ser les ciutats llaneres de Terrassa i Sabadell, juntament amb Manresa, el segon enclavament cotoner més important de Catalunya després de Barcelona.³ Totes tres ciutats sumaven conjuntament 58.595 habitants.⁴ No pas per casualitat, entre el 1882 i el 1896, aquestes tres grans ciutats i els seus respectius partits judicials compartirien districte electoral per a les eleccions provincials.

En aquest article descobrirem quina mena d'eleccions eren les provincials, com es desenvolupaven, quina importància revestien i com es repartien les quotes de poder quan el territori era tan extens; de quina manera les ciutats competien entre si i tenien interessos sovint ben diferents. També hi analitzarem la dinàmica dels comicis i quins foren els diputats que aquests partits judicials van escollir per a esdevenir representants a la corporació provincial.

Una normativa canviant per a unes eleccions *diferents*

El Reial Decret de 10 de febrer de 1877 va dividir la província de Barcelona en 16 districtes judicials i 30 districtes electorals.⁵ Aleshores, Manresa, Sabadell i Te-

rrassa constituïen districtes electorals separats, per bé que tan sols Manresa i Terrassa eren partits judicials. Entre 1882 i 1896, el partit judicial de Manresa va compartir districte electoral, pel que fa als comicis provincials, amb el partit de Terrassa; i, a partir del 1888, també amb el de Sabadell. De fet, aquesta era la capital del districte electoral número VI, que comprenia els partits judicials de Manresa, Terrassa i Sabadell. La Llei de 21 d'agost de 1896 va redefinir i reestructurar els districtes electorals per a les eleccions provincials i va dividir el districte electoral de Manresa-Terrassa-Sabadell en dos: "uno formado por los partidos judiciales de Tarrasa y Sabadell, cuya capitalidad será la primera de dichas dos poblaciones, y otro por el partido judicial de Manresa".⁶ Cada nou districte elegiria quatre diputats provincials, respectivament.

La Llei provincial de 2 d'octubre de 1877 va perseguir l'objectiu de despolititzar les diputacions provincials, per a convertir-les en ens merament administratius. A més a més, el poder decisorí es va desplaçar d'aquestes corporacions al governador civil, que controlaria les diputacions, esdevindria àrbitre dels conflictes municipals i potenciarà molt el seu poder, seguint la tradició inveterada de la centralització administrativa liberal. Al mateix temps, arran de la recuperació del sufragi restringit, el desembre del 1878, només podrien votar a les eleccions provincials els ciutadans contribuents més grans de 25 anys, a partir d'unes determinades quotes i capacitats intel·lectuals.

Més tard, la Llei provincial de 29 d'agost de 1882 va ampliar sensiblement el sufragi, en permetre a qualsevol home major d'edat —és a dir, més gran de 25 anys—, que pagués impostos, de convertir-se en elector, sense cap més limitació; fins i tot encara que fos analfabet, però sempre que fos contribuent per immobles, consums, ramaderia, indústria o comerç. Finalment, el Reial Decret de 5 de novembre de 1890, que, des del Sexenni Democràtic, recuperava el sufragi universal masculí, va adaptar la Llei electoral a les eleccions de diputats provincials.

Durant aquests anys, les eleccions provincials es desenvolupaven de manera semblant a la resta de comicis. Així, els col·legis electorals obrien a les set del matí i tancaven a les quatre de la tarda, i durant la jornada, que començava una hora més tard de l'obertura dels col·legis, s'efectuaven les votacions. Amb tot, els dies previs es realitzava l'elecció dels secretaris escrutadors, que determinaven l'orientació dels resultats electorals, en funció del control que els partits polítics tenien de les meses electorals. Per això, al moment d'obrir els col·legis es personaven els presidents i els interventors, que prenién possessió dels seus càrrecs. Així mateix, els presidents tenien cura d'examinar les credencials presentades pels secretaris interventors. Els vots eren introduïts a les urnes pel president de la mesa, després d'haver verificat l'existència efectiva de l'elector al cens corresponent. Un cop finalitzada la votació, es procedia a l'escrutini dels vots emesos i a consignar les protestes, en cas que n'hi hagués.

La representació provincial o el pacte fet número

Normalment hom ha tendit a identificar les eleccions provincials amb comicis desmobilitzats, en les quals l'electorat participava ben poc i que per aquest motiu mancaven en general d'interès per a l'historiador. Tal vegada això sigui real i, dels tres tipus de comicis que es desenvolupaven durant la Restauració, els provincials revestien menys interès per a la ciutadania. Especialment quan es presentaven candidats que no eren coneguts al districte, cosa que succeiria amb districtes geogràficament tan grans com el de Manresa-Terrassa-Sabadell. Amb la recuperació del sufragi universal masculí el 1891, el terreny de la representació a la Diputació de Barcelona va continuar essent l'àmbit caciquista per excel·lència. Aquí, el pacte, més que no pas la competició real entre diverses candidatures, va continuar essent la nota predominant. Malgrat que el torn dinàstic es continuà observant força escrupolosament, durant la dècada dels anys noranta del segle XIX als plens provincials hi va començar a haver minories, formades per republicans i carlins, amb una representació encara molt reduïda.⁷ Tanmateix, hem de remarcar que la figura del diputat provincial, potser més que la del diputat a Corts, podia incidir d'una manera més directa en la distribució dels recursos, tant de naturalesa econòmica com política, i significativament en l'àmbit de la vida municipal de la seva jurisdicció.

No es tractava tant de realitzar les gestions necessàries per a reorientar el sentit d'una disposició normativa o del contingut d'un tractat de comerç, que seria una de les tasques que desenvolupava el diputat a Corts, com d'influir directament en el repartiment del pressupost provincial, en virtut de les competències pròpies de les diputacions.⁸ Com explicava el diputat provincial i advocat de filiació conservadora Joaquim Soler i Arola al seu amic Leonci Soler i March, l'abril del 1884, quan encara no sabia si seria reelegit en el càrrec, havia fet aprovar la construcció de quatre camins veïnals "que eran mi sueño dorado porque esto es lo positivo, "pues la política ya sabes como la trato, de suegra ruin y desconsiderada como es".⁹

En una paraula, la defensa directa d'interessos era més evident i, al mateix temps, l'exercici de la política probablement era més gratificant. Els representants dels diferents districtes actuaven com si fossin els estendards dels grups de pressió d'aquests. Es podia incidir en la modificació dels pressupostos provincials i en la seva destinació per a afavorir els interessos dels mateixos diputats o dels districtes que representaven. Recordem, si més no, les competències que les diputacions tenien en matèria de carreteres i d'infraestructures públiques o bé en el camp de la beneficència i la instrucció pública. D'altra banda, des de la comissió provincial es podia influir directament en la validació dels resultats electorals municipals, malgrat la fiscalització del governador civil, que hi tenia un vot de qualitat perquè era el cap de l'Administració provincial.

Ara bé, quan parlem de la diputació provincial de Barcelona no ens estem referint a una diputació qualsevol de la Catalunya de la Restauració. Estem davant de la pro-

víncia més poblada i la que tenia més districtes electorals. A les eleccions generals, la demarcació es dividia en 14 districtes uninominals i en la gran circumscripció de Barcelona. La jerarquia piramidal de poders caciquistes, pròpia del control provincial a la resta de províncies de l'Estat, a la de Barcelona no existia. Tal vegada hauria estat massa costosa en diners i en temps per a mantenir les lleialtats i compensar les fidelitats dels notables locals. Naturalment, el règim canovista afavoria indistintament la predisposició al monopoli de càrrecs i de prebendes, ja fossin conservadors o liberals els que governessin. També hi havia districtes que tendien a convertir-se en feus electorals amb una certa continuïtat, sobretot els que eren controlats per aquells cacics que sempre volien estar presents a les comissions provincials, l'òrgan executiu de la corporació provincial. Segurament eren massa els interessos que es dirimien i massa extenses les xarxes clientelars perquè en una sola malla poguessin ser controlats tots aquells que, en una determinada filiació política, comptaven a l'hora de prendre decisions.

La dinàmica de les eleccions

Les eleccions provincials del 17 de desembre del 1882

Aquestes eleccions, que havien de renovar en la seva totalitat el ple provincial, es van realitzar amb vigència de la nova normativa electoral (Llei provincial de 29 d'agost de 1882). Aquesta establia que tenien dret a inscriure's al cens electoral "todos los individuos mayores de edad domiciliados en esta ciudad, que paguen contribución por insignificante que sea la cuota, o que sepan leer y escribir, o hayan servido en el ejército sin nota desfavorable".¹⁰ Tot i la lleugera ampliació del cens que aquesta regulació legal comportava, el cert és que les llistes electorals van contenir moltes omissions.¹¹

Hi van concórrer candidats de filiació conservadora, liberal i republicana. El partit republicà demòcrata de Manresa, Terrassa i Sabadell va proposar com a candidats a diputats provincials Joan Pla i Mas, Antoni Torrella i Gabriel Claret.¹² Un altre candidat promocionat pels fabricants de Sabadell i pels republicans possibilistes, aliats amb els liberals fusionistes, fou el fabricant i propietari Josep Antoni Planas i Borrell, que fou alcalde i diputat a Corts entre 1877 i 1883, i vocal de la Junta d'Aranzels i Valoracions.¹³ Fou el gran derrotat. Per la seva banda, els republicans federals pactistes de Terrassa van nomenar Joaquim Marinel·lo Bosch, que un any més tard seria l'alcalde d'aquesta ciutat.¹⁴

No obstant això, els quatre llocs que el nou districte Manresa-Terrassa havia d'escollir van correspondre a dos conservadors, ja coneguts en l'esfera provincial: l'advocat Joaquim Soler i Arola i l'hisendat Ramon de Rocafort, respectivament; un liberal, Fidel Poal i Jofresa, i un independent, el farmacèutic Francesc de P. Bennasat i Folch. Oficialment, la participació va ser sospitosament molt alta, i en nom-

brosos casos va comportar la totalitat del cens electoral. A la ciutat de Terrassa, la participació mitjana dels quatre col·legis electorals va ser del 99,41%.¹⁵

Una realitat de la qual es recelava des de la ciutat de Sabadell, en la qual l'apatia i la indiferència havien estat denominador comú durant el desenvolupament d'aquests comicis. Al mateix temps, hom indicava que aquesta indiferència no era justificable, perquè els ciutadans que tenien dret de vot eren "moralmente representantes de aquellos que de él carecen y en conciencia están más obligados".¹⁶ Els federals sabadellencs consideraren la victòria dels nous flamants diputats provincials com un triomf degradant, fruit de la farsa d'unes eleccions en les quals les paperetes havien romàs intactes a l'hora de realitzar-ne l'escrutini.¹⁷ Com molt bé assenyala Andreu Castells, "quan els republicans anaven coalitzats pujaven a la Diputació o al municipi, quan es desunien ascendien els conservadors o els fusionistes. El joc era clar".¹⁸

Les eleccions provincials del 12, 13 i 14 de setembre del 1884

Els comicis provincials convocats per al mes de setembre del 1884 no van aportar cap novetat remarcable. A Sabadell, el 30 d'agost, a la sala del Cafè Ibèric, hom va acordar de tornar a presentar el farmacèutic Francesc de Paula Bennassat, en el qual es feien recaure les qualitats d'honradesa, bondat, saviesa i independència, i tot plegat en nom de la moralitat administrativa.¹⁹ Els candidats proclamats varen ser, a banda de Bennassat, Jaume Morral, Antoni Vehils i Xavier Tort, que, sense problemes i dins l'ordre més rigorós, van resultar elegits, cadascun d'ells en funció de les seves àrees d'influència.²⁰

Ara bé, sobta que a la ciutat de Manresa hi triomfés un candidat conservador, l'hisendat manresà Josep d'Argullol i Serra, molt ben posicionat dins la societat conservadora barcelonina. Els vots obtinguts a la seva ciutat natal no van servir, tanmateix, per a obtenir un escó a la diputació provincial. En primer lloc, perquè el gruix de vots els va aconseguir als districtes electorals de la capital del Bages, i no pas en el conjunt del partit judicial. El que aquest fet ens indica no és tant que l'electorat manresà fos més autònom que el d'una bona part dels municipis del partit, sinó que la influència manresana dins l'elit dinàstica conservadora en aquests comicis fou menor.

De manera que es van imposar els candidats proposats per les ciutats de Terrassa i Sabadell, i quedà marginat el candidat manresà, que no fou votat als municipis d'aquells districtes dins el paquet de la candidatura conservadora. Hi ha un altre factor que cal considerar. Les eleccions legislatives realitzades el mes d'abril del mateix any havien estat fraudulentos i l'acta que havia obtingut el fabricant sabadellenc i polític canovista Pau Turull i Comadran —que lluitava amb el liberal Joaquim Planas i Borrell— fou declarada greu.²¹ Es posava de relleu novament la rivalitat política existent entre les ciutats de Sabadell i Terrassa i la pugna d'interessos a l'entorn de la indústria

llanera. Per aquest motiu, molt probablement haurien decidit posar-se d'acord i repartir-se els escons provincials, sense tenir en compte els interessos manresans. Com que eren quatre els escons, era més fàcil negociar-ne la distribució, atès que compartien el mateix districte electoral; i, mentre que el cap del partit judicial radicava a Terrassa, la superioritat política residia a Sabadell, perquè el seu cens electoral era superior.²²

En definitiva, sortiren elegits quatre candidats: dos de conservadors i tots dos advocats, Antoni Vehils i Font del Sol i Xavier Tort i Martorell, i dos candidats probablement independents: un que renovava el seu mandat, el farmacèutic Francesc de P. Bennassat i Folch, i el fabricant Jaume Morral i Casamada, que havia estat redactor del rotatiu egarenc *El Eco de Terrassa*. Respecte d'aquest darrer diputat, els seus companys redactors asseguraren que la seva candidatura havia estat molt ben rebuda als pobles del districte de Terrassa.²³ A Sabadell, des de les files conservadores estaven molt contents pel triomf renovat del farmacèutic Francesc de P. Bennassat, “por lo mucho que ha trabajado en su servicio (...) que ha sabido conquistarse un nombre ilustre en el campo de la ciencia y una estimación general”.²⁴

A la ciutat de Manresa hi va votar gairebé un 90% del cens electoral. Per districtes, els més participatius van ser el primer (95,63%) i el tercer (95,59%). La participació més baixa va tenir lloc al districte segon, el més populós i obrer de tots, on va votar un no gens menyspreable 78,41%. De fet, sorprenen aquestes taxes tan elevades de votants, quan el diari federal *La Montaña*, en la seva línia acostumada, denunciava la desídia amb què les autoritats dels governs municipals conservadors mantenien les llistes electorals, en les quals només figuraven “ciertos y determinados electores, falseando así la santidad del sufragio”.²⁵ En aquest sentit, es confiava que hi hauria una voluntat clara per part del nou consistori liberal d'autenticar el cens electoral.

Des de Terrassa, els liberals consideraren que aquesta lluita era inútil i estaven convençuts que el candidat terrassenc, Jaume Morral, “representará al distrito, aunque no la voluntad de los electores, como no sea de los pocos conservadores –y aun no de todos– que hay en el mismo”.²⁶

Les eleccions provincials del 8 i 9 de setembre de 1888

L'escenari d'aquests comicis varià substancialment, respecte de les eleccions immediatament precedents. Sabadell obtenia l'any 1887, per primera vegada, un districte electoral propi, no sense abans haver estat distingida amb el títol de ciutat i haver-se convertit en cap d'un nou partit judicial. En aquells moments, la població de Sabadell superava els 19.000 habitants i no s'entenia per què Terrassa, que en tenia aproximadament 16.000, disposava de districte electoral, i, en canvi, per què l'altra ciutat vallesana i la seva comarca no havien estat dotades amb aquesta mateixa distinció.²⁷ Per aquest motiu, perquè Sabadell era aleshores l'únic partit judicial de la Península que no constituïa un districte electoral propi, l'Ajuntament d'aquesta

ciutat s'adreçà al ministre de Governació el juliol del 1886, per a fer-ne la petició.²⁸ Fou la Llei de 18 de gener de 1887 que creà finalment el districte electoral de Sabadell, per bé que el projecte de llei elaborat pel Govern sobre la divisió territorial per a eleccions de diputats a Corts de 1890 no el preveia, cosa que al final es pogué esmenar.²⁹

Amb aquesta nova divisió electoral es van dur a terme les darreres eleccions provincials d'aquesta dècada, que es van celebrar els dies 8 i 9 de setembre del 1888, tot i que els tres districtes electorals conjuntament continuaven elegint quatre diputats provincials. A Sabadell, hom estava convençut que l'alcalde compliria estrictament la legalitat, davant uns comicis que es preveien molt competitius;³⁰ tanmateix, la ciutat no estava disposada a restar òrfena, ara que tenia districte propi. Des de les planes de la *Revista de Sabadell* es temia que a Sabadell se sacrificués el seu representant legal: "Dado el sistema de elección por circunscripciones, sistema moralmente ilegal para facilitar componendas a las cuales se engalana con el pomposo y disimulado nombre de compensaciones, es altamente sensible la divergencia que hoy separa a nuestro cuerpo electoral, cuya triste consecuencia podría ser el quedar huérfano nuestro Distrito de representante legal, sacrificándole en aras de la pasión política (...)."³¹

Com que aquest era el torn dels liberals, hi hagué algunes diferències entre els membres del partit constitucionalista egarenc. Així, ja al començament de la campanya electoral, el candidat que estava més ben posicionat per a representar el districte de Terrassa, l'advocat i pèrit agrícola egarenc Jaume Casamada i Viver, va advertir el president del comitè local del partit constitucionalista, Fidel Poal, que no es presentaria.³² De fet, havia substituït Jaume Morral en l'escó que, per circumstàncies que ignorem, hagué d'abandonar l'any 1885. Fidel Poal tampoc no va acceptar l'oferiment i, finalment, hom va pensar en el jove fabricant Alfons Sala i Argemí, tot un debutant, que no va rebre el suport de Casamada perquè aquest considerava que no tenia l'edat legal per a presentar-se com a diputat.³³ Aleshores Sala ja era secretari de la Cambra de Comerç i Indústria de Terrassa.

Al final, després de les correduessos habituals, varen ser proclamats tres candidats de filiació liberal: l'advocat Josep Fàbregas i Solà, que era alcalde de Manresa; el fabricant egarenc Alfons Sala i Argemí, i el també advocat Josep Griera i Dolcet, vicesecretari del Foment del Treball Nacional. Però també el candidat del republicanisme històric: Eusebi Corominas i Cornell.³⁴ S'havia pogut consensuar, doncs, una única candidatura de signe liberal i es reservava, sota el patrocini d'un govern d'aquesta filiació, un lloc per als republicans moderats, els possibilistes.

La gran novetat que incorporaren aquests comicis fou que, per primera vegada, un candidat republicà, concretament possibilista, directament es presentava a la contesa electoral amb garanties d'èxit. Era el director del diari barceloní *La*

Publicidad, l'esmentat Eusebi Corominas i Cornell, a qui l'òrgan periodístic manresà d'aquest partit atorgava la virtut de defensar la causa de la producció nacional. Aquest periodista ja s'havia presentat a les eleccions parcials de diputats a Corts del 1887, pel districte uninominal de Manresa, i de les quals n'havia sortit derrotat. El comitè republicà històric de Sabadell destacà dues qualitats que reunia el candidat que promocionava: "prácticas proteccionistas y una pura ortodoxia en la doctrina de la democracia gubernamental republicana".³⁶ De fet, els republicans federals també van provar sort presentant l'advocat Josep Maria Vallès i Ribot, que al conjunt dels sis districtes de la ciutat de Sabadell es va quedar a 120 vots del seu contrincant republicà i finalment elegit, Eusebi Corominas.³⁷

Al districte de Manresa, l'elecció dels interventors pronosticaria els resultats finals, perquè havien estat nomenats 224 interventors addictes, i solament 112 pertanyien a l'oposició. Així mateix, els ministerials havien intervingut la majoria de les mesos electorals.³⁸ El candidat liberal Alfons Sala va aconseguir col·locar secretaris interventors a totes les mesos electorals.³⁹ Els candidats de l'oposició, els conservadors, no van desistir i optaren per ocupar almenys un lloc de la minoria. Però l'intent no va reeixir.

Els nivells de participació als municipis del partit judicial de Manresa van ser, com ja començava a ser habitual, grollerament elevats. La mateixa tònica es va detectar a la capital del Bages, on tots els districtes, llevat del quart —on es devia produir una rebel·lió en massa o bé no es va arribar a cometre la tupinada de rigor—, van donar unes taxes de participació que ratllaven la totalitat del cens. Una situació similar registraven els cinc col·legis electorals de la ciutat de Terrassa, on gairebé la totalitat del cens electoral havia acudit a votar i on els candidats addictes havien obtingut sense problemes la confiança cega dels electors.⁴⁰ Com hom ja es podria esperar, els membres de la candidatura oficial van obtenir els llocs de la majoria i el candidat republicà el de la minoria.⁴¹ La participació global en el conjunt del districte electoral fou del 91,84%.

Les eleccions provincials de l'11 de setembre de 1892

Les primeres eleccions provincials que es van dur a terme amb la vigència del sufragi universal masculí van ser les de l'11 de setembre del 1892, que es van realitzar al districte de Manresa-Terrassa-Sabadell. Igual que a comicis anteriors, hi hagué candidats encasellats pel districte de Manresa, com l'advocat conservador Joaquim Soler i Arola, "aunque no cuenta con más votos que los de cuatro individuos que componen el grupo caciquista conservador", segons denunciava el portaveu dels tradicionalistes manresans.⁴² En definitiva, des de les instàncies oficials es proposà un candidat per a cadascun dels districtes. No és pas per casualitat que el setmanari independent *El Tarrasense* comminava els seus lectors a "obtener resultados prácticos y positivos que

no se obtienen en manera alguna con la propaganda política”.⁴³ Així, al seu parer, per *patriotisme* no valia la pena perdre el temps en candidats que no es beneficiessin de la influència governamental, dispensada en aquesta ocasió per Manuel Planas i Casals, que presidia aleshores la corporació provincial.

No obstant això, hi hagué interès dels candidats rivals per arrabassar un dels quatre llocs que estaven en disputa, és a dir, el de minories. Recordem que als comicis provincials els electors votaven tres dels quatre llocs que calia cobrir, mitjançant un escrutini majoritari de vot limitat que permetia una més àmplia representació, en reservar un seient a les minories. Aquest fou el cas del candidat carlí, l’advocat Joan Pelfort i Cirera, que es desmarcava de la candidatura conservadora, en tant que candidat oficial nomenat per la Junta Tradicionalista de Manresa, i que venia a lluitar amb el lema habitual de “més administració i menys política”. La veritat és que Pelfort tenia el terreny ben adobat, des del moment que havia aconseguit la seva proclamació com a candidat per part de la Junta Provincial del Cens amb 1.700 signatures. Per aquesta raó, els carlins estaven molt animats, malgrat el temor que manifestaven envers els liberals, que semblaven progressar a l’ombra de la protecció oficial, atesa la coalició dinàstica que finalment es practicà.⁴⁴ Així, s’incitava els carlins a votar com un sol home.

També estaven animats els republicans, que creien que la seva hora havia arribat ara que estava en vigor, des del 1890, el sufragi universal masculí. Amb tot, els republicans federals de Sabadell intervingueren en la palestra electoral per a denunciar aquells que volien assolir prestigi ocupant un seient a la diputació provincial, però sense servir els ciutadans. Així, afirmaven: “Sepan los electores todos que hay mucho farsante que tan solo porque tiene dinero y no goza de un átomo de sentido común quiere rodearse de terciopelo carmesí y una medalla para las solemnidades. Guerra, pues, a esos farsantes ambiciosos (...)”.⁴⁵ Tot i així, estaven convençuts que només podrien guanyar si els comicis eren nets, de la mateixa manera que els monàrquics solament triomfaven a Sabadell “extremando los medios”.⁴⁶ A més, afegien que a la seva ciutat hi havia molts federals –força d’ells, republicans, i menys possibilistes i conservadors–. Una radiografia segurament prou aproximada de la realitat de l’electorat.

En definitiva, els republicans federals, addictes a la disciplina de Josep Maria Vallès, van competir en aquesta consulta amb una candidatura unificada, on figuraven el federal Josep Sorribas i Riera, els republicans possibilistes Joan Vidal i Valls i Artur Gallart i, finalment, el republicà centralista Joan Salas i Anton.⁴⁷ Sorribas era notari de Sallent, Vidal era advocat i periodista i tots dos s’estrenaven en la carrera política. Cal no oblidar que els federals manresans havien tingut una forta escissió el 1887, que es va saldar amb la deserció d’una part dels militants cap al possibilisme no seguidor d’Emili Junoy i de Francesc Llatjós, mentre que l’altra anava a raure a les files salmeronianes.⁴⁸ Uns i altres s’havien integrat en el centre de la Unió Republicana.

El comitè electoral del partit federalista es va veure obligat a desmentir els rumors de deserció del candidat Josep Sorribas, que havien difós, segons ells, el Centre de la Unió Republicana de Manresa, “y lo propalan con el santo fin de servir de una manera rastrera los intereses de sus amos, los conservadores”.⁴⁹ Igualment, assenyala-ven que els desertors del federalisme, arran de l’escissió, “no habrán sido esta vez lo suficientemente valientes para organizar una partida de la porra, como en las últimas elecciones, é intentan sorprender la buena fé de los republicanos, y especialmente de los federales de Manresa”.⁵⁰

De fet, la confusió, a la recta final de la campanya electoral, va imperar entre les files federals. Era ben previsible que els possibilistes conservessin un seient a l’ens provincial, però no ho era pas en el cas dels republicans federals. Així, a la ciutat de Sabadell, a darrera hora aquests van cridar al *retraïment* –tot contradient les con-signes de participació que féu el president del consell regional federalista–,⁵¹ en la mateixa línia que el republicà centralista Joan Salas i Anton, que es presentava per part dels republicans de Terrassa, el qual, dies abans, havia anunciat la seva retirada. De tota manera, a la ciutat de Terrassa el candidat liberal, Alfons Sala i Argemí, que ja era diputat provincial, aconseguiria reunir els suports de tot el dinastisme, fins i tot del partit reformista, que va abdicar de presentar candidat propi.

La Junta Provincial del Cens Electoral va proclamar el 9 de setembre del 1892 els candidats Joan Pla i Mas, Josep Maria Torres i Miarnau, Francesc Bennassat i Folch, Marià Potó i Galès, Baldomer Lostau i Prats, Josep Palet i Riba, Domènec Coll i Franquesa, Ramon de Rocafort i Casamitjana, Joaquim Soler i Arola, Josep Pons i Enrich, Vicenç de Febrer i Viñas, Fidel Poal i Viñas, Jaume Casamada i Viver, Joan Pelfort i Cirera, Josep Muntada i March, Ignasi Luliana i Albert, Eusebi Jover i Marquet i Alfons Sala i Argemí.⁵²

En resum, cada districte havia presentat, per tendències polítiques, els seus respectius candidats. Pel que fa al districte de Manresa, les eleccions provincials semblaven un veritable calaix de sastre, on hi anaven a parar les velles glòries o aquells polítics que no podien aspirar a les representacions estatal i local, o simplement aquells que provaven sort a diferents nivells de govern. Per exemple: Josep Muntada i March, republicà i fundador del setmanari federal *La Montaña*; Vicenç de Febrer, exdiputat republicà del Sexenni; Josep Pons i Enrich, fabricant, exdiputat provincial i propietari de la colònia Pons, de Puig-reig, i Ramon de Rocafort, hisendat romerista i exdiputat a les Corts generals. O el cas, encara més sorprenent, del procurador progressista Marià Potó, exdiputat provincial del Sexenni.

En aquests comicis, la falsificació dels resultats electorals va arribar a unes fites increïbles. Els partits dinàstics, que unien les seves forces, temien l’envestida republicana i van utilitzar tots els ressorts que tingueren a l’abast. A Sabadell, fins i tot es van trencar urnes per canviar les paperetes de l’interior i les tupinades van estar a

l'ordre del dia. Per la seva banda, els carlins manresans, sabedors de les seves forces reals entre la ciutadania, convenien a assenyalar que a les seccions on no hi havia hagut manipulació el seu candidat triomfava, perquè era on la voluntat del cens electoral s'expressava genuïnament. En canvi, "las simpatías a partidos de los candidatos ministeriales se encuentran al nivel del número de votos emitidos por los vigilantes de consumos, serenos municipales y demás personas que cobren del presupuesto".⁵³ A la ciutat de Sabadell, hom calculava que als col·legis presidits pels republicans i a l'única mesa presidida per un carlí hi havia votat una mitjana de 60 electors. Per contra, a la resta dels col·legis, presidits per monàrquics, hi havia votat tot el cens.⁵⁴ En total, hi havia 12 meses electorals, 8 de les quals estigueren presidides pels republicans, una per un carlí i 3 pels dinàstics.

Els integristes manresans, que donaven suport al candidat carlí, observaven que "el Sr. Pelfort iba triunfando por una mayoría de más de 300 votos y, no obstante, como se quería ahogarle, se pasó por sobre (*sic*) de todo, despachando a sus interventores de la sección segunda del distrito segundo, donde apareció que había votado todo el censo, saliendo el Sr. Pelfort con sólo 15 votos".⁵⁵ Als col·legis electorals de Terrassa hi va continuar votant aparentment gairebé la totalitat del cens.⁵⁶

Després dels atemptats a la veritable voluntat del cos electoral, en aquesta consulta sortiren elegits el liberal Alfons Sala i Argemí, que havia lluitat al districte de Terrassa; els conservadors Joaquim Soler i Arola, al de Manresa; Salvador Vilarrúbias i Viada, al de Sabadell, i el republicà Joan Vidal i Valls.⁵⁷ Es van quedar sense acta el republicà federal Josep Sorribas i el carlí Joan Pelfort.⁵⁸ A diferència dels comicis abans analitzats, les eleccions provincials del 1892 van comportar una competitivitat inexistent als anteriors, sobretot a les ciutats de Manresa i de Sabadell, on concorregueren candidats de les oposicions, republicans i carlins. Tot i així, els membres de la coalició monàrquica sortiren tots plegats victoriosos, un triomf que fou amplament celebrat a la Fonda de Sant Domènec, de Manresa, on es reuniren els nous diputats, les autoritats de les ciutats de Terrassa, Sabadell i Manresa, els caps dels comitès locals dels partits dinàstics, els representants de la premsa dinàstica de cada ciutat i més de cent interventors de les meses electorals dels municipis.⁵⁹

El perfil dels diputats i el pes de la seva influència

La lectura de la taula adjunta ens permetrà d'analitzar la condició socioprofessional dels diputats provincials elegits i la seva filiació política. La professió més ben representada fou la de l'àmbit jurídic (57,14%), la qual cosa concorda amb la condició socioprofessional habitual de la classe política de la Restauració. Eren els advocats o persones formades amb coneixements jurídics els que es podien bellugar amb més eficàcia en l'entramat administratiu de l'Estat de dret.

Després de les professions jurídiques, seguirien a distància els fabricants, alguns dels quals també tindrien estudis superiors en dret, com ara el propietari, advocat i fabricant manresà Joaquim Soler i Arola. En resum, les professions liberals són les que estan més ben representades, ja que a continuació, vindrien els periodistes, farmacèutics i pèrits agrícoles.

Respecte de la filiació política, dels 13 diputats provincials elegits durant aquest període històric, 6 eren conservadors de les diferents filiacions. En consonància amb els equilibris propis de la Restauració, els 7 diputats restants eren 5 d'adscripció liberal i 2 republicans. No és pas sorprenent que fossin elegits dos diputats republicans, quan aquests pertanyien a la família possibilista, la més predisposada a intervenir en el joc electoral. Per tant, aquests comicis, igual que els corresponents a la resta de nivells de govern, perseguïen obtenir l'equilibri necessari per a garantir l'estabilitat política entre les elits que s'alternaven en els càrrecs governamentals.

Els diputats provincials elegits pel districte de Manresa-Terrassa (1882-1892)

<i>Diputat provincial</i>	<i>Filiació Política</i>	<i>Període(s)</i>	<i>Professió</i>
Joaquim Soler i Arola	Conservador	1882-1884; 1892-1896	Advocat i fabricant
Fidel Poal i Jofresa	Constitucionalista	1882-1884	Fabricant? ⁶⁰
Francesc de P. Bennassat	Independent; conservador	1882-1888	Farmacèutic
Antoni Vehils Font del Sol	Conservador	1884-1888	Advocat
Francesc X. Tort i Martorell	Conservador/ reformista	1884-1888	Advocat
Jaume Morral i Casamada	Conservador	1884-1885	Periodista
Jaume Vives i Casamada	Liberal	1885-1888	Pèrit agrícola i advocat
Josep Fàbregas i Solà	Liberal	1888-1892	Advocat
Alfons Sala i Argemí	Liberal	1888-1894	Fabricant
Josep Grieria i Dulcet	Liberal	1888-1892	Advocat
Eusebi Corominas i Cornell	Republicà possibilista	1888-1892	Periodista
Salvador Vilarrúbias i Viada	Conservador	1892-1893	Advocat
Joan Vidal i Valls	Republicà possibilista	1892-1896	Advocat i periodista

Font: Elaboració pròpia.

La representació al nivell provincial de govern no va estar fonamentada en districtes de caire uninominal, tal com s'esdevenia a les eleccions generals. Ben al contrari, les corresponents lleis provincials dividien el territori català en grans districtes, que englobaven diferents partits judicials. Així, primer hi hagué el districte de Manresa-Terrassa, que agrupava, a banda dels partits judicials de Manresa i de Terrassa, la ciutat de Sabadell i els municipis que l'envoltaven –els quals estaven integrats en el partit judicial de Terrassa–. A partir del 1887, el districte passà a anomenar-se de Manresa-Terrassa-Sabadell, quan aquesta darrera ciutat va esdevenir cap de

partit judicial. Naturalment, en la pràctica es produïa un repartiment de les zones d'influència que dominaven els diputats.

En aquest àmbit, serà ben curiós de destacar com el pas per la corporació provincial serviria, a uns diputats, com a palanca per a assolir el nivell de representació parlamentària; a d'altres, com a pas endavant respecte de la representació municipal, i per als més nombrosos, com la instància d'especialització de la seva carrera política. A tall d'exemple, al primer grup hi tindríem el fabricant egarenc Alfons Sala i Argemí, que es convertí, de manera permanent, en el diputat a les Corts generals per Terrassa, gràcies al fet d'haver bastit una xarxa de poder local que perviuria fins al règim franquista.⁶¹ Al segon grup hi tindríem l'advocat liberal Josep Fàbregas i Solà, alcalde de Manresa i regidor liberal fusionista, i l'advocat conservador Josep Soler i Arola, que alternava la representació provincial amb la municipal. En darrer lloc, entre aquells que van desenvolupar la seva carrera política a la corporació provincial hi seria, juntament amb d'altres, el farmacèutic sabadellenc Francesc de P. Bennassat.

En segon terme, ens hauríem de preguntar per la distribució de les quotes de poder. Si l'equilibri de les filiacions polítiques a les quals pertanyien les elits de la Restauració es va respectar durant aquesta etapa, caldria saber si els diputats elegits ho varen ser de manera equitativa per cadascun dels tres districtes electorals. Dels 14 diputats escollits, només 3 eren manresans (Fàbregas i Soler) i com a tals acudiren a representar els interessos del districte de Manresa. Cal ser conscients que, durant la primera etapa de la Restauració, l'origen geogràfic no era cap garantia ni tampoc condició obligatòria de la representació parlamentària, car hem pogut verificar com, al Congrés dels Diputats, no es complia precisament el principi del mandat imperatiu entre els ciutadans del districte de Manresa i els seus diputats.⁶² Ara bé, sí que és cert que la vinculació territorial dels diputats de l'ens provincial era molt més elevada, perquè els interessos que havien de defensar eren més concrets i directament vinculats amb la dinàmica econòmica, com era el cas de les comunicacions viàries.

Amb tot, podríem parlar d'una subrepresentació? Tenien més importància i més capacitat d'influència els districtes de Terrassa i de Sabadell? En el cas dels diputats republicans, el partit republicà, històric a la demarcació provincial de Barcelona, distribuïa els seus candidats allà on tenien més possibilitats de guanyar. Quant als partits dinàstics, segurament els candidats eren proposats pels respectius comitès locals en connivència amb els polítics que detentaven el control polític de la Diputació barcelonina. La identitat d'interessos entre les ciutats de Terrassa i Sabadell –que conformaven gairebé un “clúster” econòmic llaner– segurament determinaria una negociació més fàcil i eficaç, a diferència del districte de Manresa, que, en tant que centre cotoner, rivalitzava amb la indústria tèxtil de Barcelona i el seu pla.

El panorama canvià radicalment quan el districte de Manresa s'uní amb el de Berga. Aleshores la presència manresana s'incrementà notablement: 7 diputats en re-

lació amb els 14 escollits en global. De totes maneres, mentre no realitzem un estudi sistemàtic de la presa de decisions al si de la corporació provincial en relació amb les seves atribucions i el repartiment del pressupost, no estarem pas en condicions de respondre a aquesta pregunta.

En conclusió, hem realitzat un breu repàs a les eleccions provincials sota el prisma del districte de Manresa-Sabadell-Terrassa. Eren, certament, uns comicis diferents, perquè, més que als altres, els resultats hi reflectien més clarament els pactes i els compromisos de les elits catalanes amb els polítics de la Restauració. Per aquesta raó, la desmobilització de l'electorat era més acusada i el frau, també, més escandalós. En aquest escenari, els republicans, com ja era habitual, reivindicaven la puresa del sufragi. També els carlins, encara que per raons diferents, perquè no creien en la representació política liberal.

NOTES

1. Tot i així, vegeu a aquest propòsit: Josep Armengol, Marició Janué i Gemma Rubí. "Una primera aproximació al comportament electoral de les circumscripcions i districtes catalans durant la primera etapa de la Restauració (1876-1901)". Dins: *Actes del Congrés Internacional d'Història "Catalunya i la Restauració" (1875-1923)*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 9-15. Per a una anàlisi més aprofundida sobre la vida política de la Catalunya de la Restauració: Josep Armengol i Gemma Rubí. "Cataluña". Dins: José Varela Ortega (dir.). *El poder de la influencia. Geografía del caciquismo en España (1875-1923)*. Madrid: Marcial Pons, 2001, p. 237-282.
2. *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1887*. Madrid: Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1891. Pel que fa a les altres demarcacions provincials, la de Tarragona tenia 459.579 habitants; la de Girona, 306.583, i Lleida, 285.417 habitants.
3. Terrassa i Sabadell obtingueren la seva respectiva cambra de comerç i d'indústria arran del decret de creació d'aquestes corporacions l'any 1886, juntament amb les de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona. Manresa ho aconseguiria més tard, l'any 1906. En l'actualitat, es poden consultar algunes reflexions al respecte a: Gemma Rubí (dir.) i Lluís Virós. *La Cambra de Comerç i Indústria de Manresa (1906-2006). Cent anys d'impuls econòmic*. Manresa: Angle Editorial, 2006. La Cambra de Sabadell ha estat tractada a: Josep Maria Benaül, Jordi Calvet i Esteve Deu. *La Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Sabadell: Cent anys d'història (1886-1986)*. Sabadell: Cambra de Comerç i Indústria, 1986.
4. Segons el cens de població del 1887, Terrassa tenia 16.265 habitants; Sabadell, 19.645, i Manresa, 22.685 habitants.
5. Borja de Riquer. "La diputació conservadora: 1875-1880" i Pere Gabriel. "Entre liberals i conservadors: 1880-1898". Dins: *Història de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, vol. I (edició revisada de gener del 2007). Vegeu un primer seguiment dels comicis provincials al districte de Manresa al meu llibre *El caciquisme i el despertar de la política de masses*.

- Manresa, 1875-1901. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2005.
6. Eduardo de Hinojosa. "División electoral para diputados provinciales": *Boletín Oficial extraordinario de la provincia de Barcelona*, Barcelona, A. López Robert, impresor, 1896, 21 d'agost de 1896.
  7. Pere Gabriel. "Entre liberals i conservadors, 1880-1898". Dins: Borja de Riquer (dir.). *Història de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987 (edició revisada de gener del 2007).
  8. Sobre l'actuació parlamentària dels diputats que van representar el districte electoral de Manresa al Congrés dels Diputats, vegeu el meu article "La práctica política en la Restauración: la actuación de los diputados del distrito de Manresa (1875-1923)": *Revista de las Cortes Generales* 64 (2005), que s'emmarca dins els projectes de recerca i desenvolupament "La cuestión catalana en la política española del siglo XX" (BHA2002-01307) i "Diccionario biográfico de los parlamentarios catalanes de Cataluña. Segunda Fase. Periodo 1869-1901" (HUM2005-01485), dels quals sóc membre investigadora.
  9. Carta de Joaquim Soler i Arola a Leonci Soler i March, del 27 d'abril del 1884. Arxiu Leonci Soler i March, Carpeta Soler i Arola, 70.20 Sol.1.
  10. Alguns articles de la Llei provincial de 29 d'agost de 1882 són reproduïts a *La Prensa* (8-X-1882) i a *La Revista Tarrasense. Periódico bisemanal de intereses generales de Tarrasa y su partido* (núm. 73, 14-IX-1882, i núm. 74, 17-IX-1882).
  11. En aquests moments, el districte de Manresa-Terrassa comprenia els municipis d'Aguilar de Segarra, Callús, Castellbell, Castellfollit del Boix, Castellsalí, Sant Salvador de Guardiola, Fonollosa, Manresa, Monistrol de Montserrat, Rajadell, Rocafort, Santa Cecília de Montserrat, Sant Martí de Torroella, Sant Mateu de Bages, Sant Vicenç de Castellet, Sant Esteve de Castellar, Castellbisbal, Gallifa, Olesa de Montserrat, Palau-solità, Rellinars, Ripollet, Rubí, Sabadell, Santa Perpètua de Mogoda, Sant Cugat del Vallès, Sant Llorenç Savall, Sant Pere de Terrassa, Sant Quirze de Terrassa, Sentmenat, Cerdanyola, Terrassa, Ullastrell, Vacarisses i Viladecavalls (suplement al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* núm. 234, 30-IX-1882).
  12. *El Conciliador. Diario político de anuncios, avisos y noticias* (núm. 179, 15-XII-1882).
  13. Josep Antoni Planas i Borrell (Sabadell, 1833-1903) havia estat alcalde de Sabadell el 1874 i diputat a Corts entre 1877 i 1883, president del Gremi de Fabricants de Sabadell (1887-1888; 1893-1894), de la Cambra de Comerç i Indústria de Sabadell (1886-1887) i de la Caixa d'Estalvis d'aquesta localitat (1874).
  14. El candidat federal terrassenc fou nomenat el 22 d'octubre del 1882 (Neus Peregrina i Judit Tapiolas. *Terrassa, 1877-1900*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1996).
  15. Col·legi 1: 99,48%; col·legi 2: 99,65%; col·legi 3: 99,83%, i col·legi 4: 98,68%. Lligall núm. 17. Eleccions provincials. Expedients electorals (1878-1882). Arxiu Històric Comarcal de Terrassa.
  16. A l'article "Apatia electoral", signat per Juan Echevarría a *El Conciliador* (núm. 251, 16-XII-1882).
  17. *Los Desheredados. Órgano de todos los que aman la verdad y el bien* (núm. 34, 23-XII-1882).
  18. Andreu Castells. *Sabadell, informe de l'oposició*. Sabadell: Edicions Riutort, 1975, vol. I, p. 11-26.
  19. *Revista de Sabadell. Periódico bisemanal* (núm. 26, 31-VIII-1884).
  20. Francesc de P. Bennisat: 12.419 vots; Antoni Vehils i Font de Sol: 12.326 vots; Jaume Morral i

- Casamada: 10.633 vots; font: Lligall "Elecciones Provinciales, 1884-1886", Arxiu Històric Comarcal de Manresa; *Revista de Sabadell* (núm. 31, 18-IX-1884) i *El Eco de Tarrasa* (21-IX-1884).
21. "El acta de este distrito": La Revista Tarrasense. *Periódico bisemanal de intereses generales de Tarrasa y su partido* (núm. 49, 19-VI-1884). Vegeu també: Manuel Marin. "Les élections à Sabadell de 1869 à 1910", tesi per al "doctorat d'Études Ibériques et Ibéroaméricaines", Universitat de Rouen, 1990.
  22. Salvador Utzet. "Les trifulques electorals". Dins: "Memòries de Salvador Utzet i Payàs (1880-1971)". Document inèdit. Alguns fragments publicats a *Terme* 5, novembre de 1990.
  23. *El Eco de Tarrasa. Semanario de intereses locales y generales* (núm. 73, 21-IX-1884).
  24. *Revista de Sabadell* 31, 18-IX-1884. Bennassat col·laborava a la revista *La Ilustración Sabadellense*.
  25. *La Montaña*, 15-IV-1884.
  26. "Hágase su voluntad así en la tierra": *La Revista Tarrasense* 73, 14-IX-1884.
  27. En concret, els habitants de Sant Pere de Terrassa eren 13.182, i els de Vallparadís, 3.083. Sumats, tots plegats ascendien a 16.265 habitants.
  28. Documentació electoral, Lligall G82-681, Arxiu Històric de Sabadell.
  29. "Proyecto de ley presentado por el Sr. Ministro de la Gobernación sobre división territorial de España para las elecciones de Diputados a Cortes": *Diario de Sesiones a Cortes*, ap. 4, núm. 111, 10-III-1890.
  30. *Revista de Sabadell* 569, 2-IX-1888, i 572, 7-IX-1888.
  31. *Revista de Sabadell* 572, 7-IX-1888.
  32. Jaume Casamada i Viver (1843-1903) era pèrit agrícola i advocat. Va néixer a Sant Esteve de Castellar. El 1885 fou elegit diputat provincial per Terrassa i, des de la corporació provincial, va gestionar la construcció de la carretera de Terrassa a Castellar del Vallès. Va ser col·laborador de *La Revista Tarrasense* i *El Eco de Tarrasa*, soci de l'Institut Català de Sant Isidre i de la Lliga de Contribuents, a més de secretari de la junta de govern de la Caixa d'Estalvis de Terrassa.
  33. *La Revista Tarrasense* 72, 6-IX-1888.
  34. El 12 de setembre del 1888, la Junta d'Escrutini va fer públics els resultats electorals: Josep Fàbregas i Solà: 15.097 vots; Alfons Sala i Argemí: 12.910; Josep Giera i Dulcet: 12.827; Eusebi Corominas i Cornell: 10.063; Antoni Vehils: 6.734; Xavier Tort i Martorell: 4.991; Francesc de P. Bennassat: 2.764; Josep M. Vallès i Ribot: 2.398; Jaume Casanova i Viver: 48 vots.
  35. *El Eco Posibilista*, 2-IX-1888.
  36. *Revista de Sabadell* 574, 8-IX-1888.
  37. *Revista de Sabadell* 575, 11-IX-1888.
  38. L'alcalde de Manresa al governador civil de Barcelona, 9 de setembre del 1888. Expedient electoral de les eleccions provincials de 1888, Arxiu Històric Comarcal de Manresa.
  39. *La Revista Tarrasense* 73, 9-IX-1888.
  40. Alfons Sala va obtenir el vot de tots els electors del col·legi primer, és a dir, 469 ciutadans. Als altres districtes, la participació ratllà el 99% del cens (Lligall "Elecciones a Diputados Provinciales, 1884-1892", núm. 18, Arxiu Històric Comarcal de Terrassa).
  41. Els resultats que recolliren l'acta aixecada per la Junta d'Escrutini, verificada el 12 de setembre del 1882, van ser: Josep Fàbregas i Solà: 15.097 vots; Alfons Sala i Argemí: 12.910 vots; Josep Giera i Dulcet: 12.827 vots; Eusebi Corominas i Cornell: 10.063 vots. Tot seguit, hi figuraven els candidats conservadors i, amb un total de 2.398 vots, el candidat republicà federal, Josep Maria

- Vallès i Ribot (Lligall “Elecciones Provinciales de Setembre de 1888”, Arxiu Històric Comarcal de Manresa).
42. *La Voz Manresana*, 20-VIII-1892.
  43. *El Tarrasense. Periódico independiente de intereses morales y materiales y de avisos y noticias* 185, 11-IX-1892.
  44. *La Voz Manresana*, 10-IX-1892.
  45. *El Federal* 379, 28-VIII-1892.
  46. *El Federal* 381, 4-IX-1892.
  47. Andreu Castells. *Sabadell, informe de l'oposició (op. cit.)*. Vegeu una bona anàlisi del republicanisme a la ciutat de Terrassa a: Juli Colom. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la Primera República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003 (Àmfora).
  48. El republicà possibilista Emili Junoy va obtenir un any més tard l'acta del districte de Manresa al Congrés dels Diputats. Francesc Llatjós, comerciant graner i polític forjat durant el Sexenni Democràtic, també militava en les files del possibilisme manresà. Vegeu, en aquest sentit, el meu llibre *Els catalans i la política en temps del caciquisme*. Manresa, 1875-1923. Vic: Eumo Editorial, 2006.
  49. *Federales*: Manresa, 11 de setembre de 1892, Impremta Lo Progrés, 1892.
  50. *Ibidem*.
  51. “Explicaciones”: *El Federal* 387, 22-IX-1892.
  52. Expedient electoral de les eleccions provincials de l'11 de setembre de 1892, Arxiu Històric Comarcal de Manresa.
  53. *La Voz Manresana*, 17-IX-1892.
  54. “Consideraciones”: *El Federal* 385, 15-IX-1892.
  55. *La Verdad*, 17-IX-1892.
  56. Vegeu-ne els resultats a: Lligall 18. Eleccions provincials. Expedients electorals (1884-1892). Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, i també a *El Federal*, 11-IX-1892: Alfons Sala i Argemí (liberal): 2.823 vots; Joaquim Soler i Arola (conservador): 1.801 vots; Salvador Vilarrúbias (conservador): 1.782 vots; Joan Vidal i Valls (possibilista): 854 vots; Josep Sorribas (federal): 683 vots; Artur Gallart (possibilista): 160 vots; Joan Salas i Anton (republicà centralista): 142 vots; Joan Pelfort i Cirera (carlí): 100 vots.
  57. Salvador Vilarrúbias i Viada (Sabadell, 1855-Olesa de Montserrat, 1894) era fill de Feliu Vilarrúbias i Busquets, que ja havia estat diputat provincial pel districte de Terrassa-Sabadell entre el 1860 i el 1864.
  58. Alfons Sala: 13.609 vots; Joaquim Soler: 12.961; Salvador Vilarrúbias: 12.150; Joan Vidal: 11.055; Josep Sorribas: 7.475; Joan Pelfort: 4.180; Joan Salas i Anton: 650; Artur Gallart: 239 (*La Voz Manresana*, 17-IX-1892). A la ciutat de Sabadell, la participació fou del 31,84% i els vots es van distribuir així: Salvador Vilarrúbias (conservador): 1.289 vots; Alfons Sala (liberal): 677 vots; Joaquim Soler (conservador): 585 vots; Joan Vidal i Valls (possibilista): 893 vots; Josep Sorribas (federal): 579 vots; Joan Salas i Anton (republicà centralista): 379 vots; Artur Gallart (possibilista): 60 vots; Joan Pelfort (carlí): 24 vots (*El Federal*, 11-IX-1892).
  59. *El Tarrasense. Periódico independiente de intereses morales y materiales y de avisos y noticias* 185, 11-IX-1892, i 186, 18-IX-1892.

(possibilista): 60 vots; Joan Pelfort (carlí): 24 vots (*El Federal*, 11-IX-1892).

59. *El Tarrasense. Periódico independiente de intereses morales y materiales y de avisos y noticias* 185, 11-IX-1892, i 186, 18-IX-1892.
60. Fidel Poal era fill del fabricant de draps Miquel Poal i Llobet, i germà de Josep Poal, jurisconsult que havia exercit de notari a Sallent, Sabadell i Barcelona. Suposem que va ser l'hereu de la indústria que regentava el seu pare.
61. Xavier Marcet. "El salisme. Moviment polític i bloc de poder": *Terme* 5, novembre del 1990.
62. Gemma Rubí. "La pràctica política en la Restauración: la actuación de los diputados del distrito de Manresa (1875-1923)": *Revista de las Cortes Generales* 64, (*Op.cit.*).